ויחי ב

א. „וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה, ויאמר יוסף אל אביו בני הם אשר נתן לי אלקים בזה״[1]. ופרש״י כוונת שאלתו של יעקב „מי אלה״

[דלפי פשוטו תמוה: הרי רש״י פירש התיבות „וירא ישראל את בני יוסף״ — „בקש לברכם״, ז.א. שידע שהם בני יוסף (ואף ש„עיני ישראל כבדו מזוקן לא יוכל לראות״[2] — י״ל בפשטות שהכי־רם מקולם וכיו״ב (ובפרט שהיו רגילים אצלו[3]), או שיעקב הבין דכאשר קרבו ימיו למות יביא יוסף את בניו אתו כדי שיברכם יעקב לפני מותו[4]) — ומהי שאלתו „מי אלה״? — ולכן פירש]

„מהיכן יצאו אלו שאינן ראויין לברכה״ (ובא בהמשך לזה ש„בקש לברכם ונסתלקה שכינה ממנו כו״ (כמ״ש רש״י בד״ה שלפנ״ז), שמזה הבין יעקב שבני יוסף אינם ראויים לברכה[5]); וע״ז ענה יוסף „בני הם אשר נתן לי אלקים בזה״ — „הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה״.

וכתבו במפרשים[6], שיעקב חשד אשר בני יוסף „אינן ראויין לברכה״ מפני שלא נולדו בכשרות כדת וכהלכה — שמא לקח יוסף אשה מבנות המצריים או משאר אומות (ולא גיירה) — וע״ז הראה לו יוסף שטר אירוסין כו׳, להוכיח ש־נשאה לאשה „בענין שיתפסו בה קידושין וקידשה בקידושין גמורים״[7].

וכבר תמהו על פירוש זה[8] — „הלא[9] כל י״ז שנה היו יושבין ועוסקין בתורה לפניו . . א״כ הרי בודאי ידע והכיר אם יש בהם פגם ייחוס או לאו ולא הי׳ צריך להראות לו בשביל זאת שטר אירוסין ושטר כתובה״, ועוד — „איך אפשר להעלות על הלב . . לחשוד את יוסף שבא על אחת מכל העריות כו׳[10] . . והא ודאי שלא חשד יעקב ליוסף ש־לקח אשה מבנות המצריים או משאר או־מות בגיותה חלילה אלא ודאי נתגיירה קודם״ [וכמו שפירש״י לעיל עה״פ[11]

---

1) פרשתנו מח, ח־ט.

2) כבפסוק שלאח״ז (מח, יוד).

3) כבפרש״י לעיל מח, א. וראה לקמן בפנים.

4) כפרש״י שם ד״ה ויקח (והרי יעקב ידע שיוסף בא עתה — שם, ב). וכמו שיצחק ברך אותו לפני מותו. ועפ״ז מתורץ מה שפירש רש״י „בקש לברכם ונסתלקה שכינה ממנו כו״ — שהוא לכאו־רה דרש ולא פירש כפשוטו (ככמה מפרשי התורה: רשב״ם, פענח רזא, ספורנו, אוה״ח ועוד), דזה ש־„וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה״ הוא מפני שעיני ישראל כבדו מזוקן („ראה שהם בני אדם אבל לא הכיר מי הם״ — ל׳ הספורנו). וראה מפרשי רש״י.

5) כן משמע בראי״ם כאן. ומ״ש רש״י בהמשך פירושו „לפי שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה״ (ולא לפי שהם לא היו ראויים לברכה) לא הי׳ ידוע ליעקב; וכוונת רש״י „לפי שעתיד כו״ היא — שזהו הטעם אליבא דאמת מדוע „נסתלקה ממנו שכינה״.

6) מהרש״ל הובא בהואיל משה, מנחת יהודה, ושפ״ח. ועוד. וראה גם ספר זכרון על פרש״י. משכיל לדוד כאן.

7) משכיל לדוד כאן.

8) ראה לבוש האורה כאן. ובארוכה בצידה ל־דרך.

9) ל׳ הצידה לדרך כאן.

10) קושיא זו הקשה על דברי המהרש״ל שאינן בני קידושין והם ממזרים. וראה לקמן הערה 13.

11) מז, לא.

„וישתחו ישראל על ראש המטה" — „על שהיתה מטתו שלימה . . שהרי יוסף . . עומד בצדקו"].

ולכן פירשו[12] שיעקב לא חשד שמא יש בהם פגם יחוס, אלא „שחשב יעקב . . שלא לקח יוסף את אסנת רק לפילגש בלא אירוסין ובלא כתובה כיון שלא לקחה מעצמו בבחירתו רק על פי המלך שנתנה לו לאשה . . לכך הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה לראי' שהיא אשתו ממש ולא פילגש שהרי אין כותבין כתובה לפילגש"[13].

אבל לכאורה עדיין לא העלו ארוכה לתמי' הנ"ל — כי אף שלא הי' בנשואי אסנת שום איסור שהרי גם לאברהם הייתה פילגש (ורק ש„בני הפלגשים אשר לאברהם" שלחם מעל יצחק בנו, ועד ש„שם טומאה מסר להם"[14]) — מ"מ, את"ל שבבנים אלו יש איזה חסרון בקדושתם כו' (עד שאין ראויים לברכה) איך לא הרגיש זה יעקב במשך כל י"ז שנים אלו?

ועוד זאת: כדי להוכיח שאסנת לא היתה פילגש אלא אשתו ממש הי' מספיק להראות לו שטר כתובה ואין צורך להראות שטר אירוסין — שהרי לפרש"י[15] זהו ההפרש בין נשים ופילגשים, „נשים בכתובה פלגשים בלא כתובה", וכיון שיש לה כתובה ודאי שאינה פילגש.

וביותר תמוה: בדחז"ל (שלפנינו) — תרגום יונתן[16] ומס' כלה[17] — אכן נזכר רק שטר כתובה ולא שטר אירוסין; ומה הזקיקו לרש"י להוסיף שטר אירוסין?

ב. גם צריך להבין מ"ש רש"י „הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה" — דלכאורה: בשלמא שטר כתובה הוא דבר הרגיל בכל נישואין (ולהעיר שגם אצל האומות ישנו ענין של כתובה, וכדמצינו לעיל גבי שכם[18], שאמר „הרבו עלי מאד מהר", ופרש"י „כתובה") — אבל מהיכא תיתי לומר שיוסף קידש את אסנת בקידושי שטר דוקא, עד שיהי' שטר אירוסין תחת ידו[19]?!

יש מפרשים[20], שיוסף עשה כך מלכתחילה „כדי שיוכל להראות ראי' ברורה לאביו יעקב שלקחה לאשה ולא לפילגש לפי שהי' חכם הרואה את הנולד". אבל מלבד הקושיא הנ"ל (סעיף

12) בצידה לדרך. וראה גם לבוש האורה בסופו. אמרי שפר. ועוד.

13) ראה גם פירוש מסכת כלה רבתי לראב"ן הירחי (טברי' תרס"ו. ירושלים, תשל"א) ע' לג — בפירוש בני תשע מדות: אם אנס את הפנוי' שהיא ביאת זנות והוולדות ממזרים דרבנן וע"ז נאמר ב„ר' וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה מהיכן יצאו אלה שאינן ראוים לברכה ויוסף אמר בני הם אשר נתן כו' בזה הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה. ולכאורה אפ"ל כן גם בכוונת המהרש"ל** שבהערה 10 — ולא „ממזרים" מאיסורי עריות.

14) ח"ש כה, ו ובפרש"י שם.

15) ח"ש שם.

16) עה"פ.

17) רבתי — פ"ג.

18) וישלח לד, יב.

19) להעיר ממדרש הגדול „הוציא לו אסנת וכתובתה עמה כו' מהו בזה בכתובה וקדושין לפי שעתן".

20) צידה לדרך כאן בסופו.

*) וכבר העירו שבב"ר לפנינו ליתא. והלשון שהעתיק הוא מפרש"י עה"ת.

**) וע"ד הלשון במס' כלה שם „נמצאו בניי באין לידי ממזרות, מכאן אמרו עשרה הם כממזרים ואינם ממזרים". וראה נדרים כ, ב ובפרש"י וראש"ש שם. והיינו ש„פוגם את הולד" (ל' הראב"ד בבעלי הנפש שער הקדושה, הובא בב"י לטאו"ח סר"מ).

א) שיוסף לא הי' צריך שטר אירוסין „להראות ראי' ברורה לאביו יעקב ש־לקחה לאשה ולא לפילגש", כי לזה מספיק שטר כתובה — הרי אין כל רמז בפרש"י שיוסף עשה כן מלכתחילה „לפי שהי' חכם הרואה את הנולד" (וגם צ"ע בעצם הסברא, שיוסף חשש מראש ש־אביו יעקב לא יאמין לדבריו שלכן עליו להכין „ראי' ברורה" שנשא אשה ב־אירוסין).

ויש שתירצו[21] ע"ד ההלכה „עם מ"ש הרמב"ם בריש הל' אישות דקידושי שטר וביאה הן מן התורה וקידושי כסף מד"ס ופירשו שם המפרשים דקרי לה מד"ס משום שאין מפורש בתורה קידושי כסף אלא מג"ש ילפינן להו קיחה קיחה מ־שדה עפרון וידוע דקיי"ל דאין אדם דן ג"ש מעצמו אא"כ קיבלו מרבו ויוסף כשפירש מאביו י"ל דאכתי לא הוה גמיר להך ג"ש ולכך לא הי' יכול לל־מוד כן מדעתו (ולא קידש בביאה דרב מנגיד אמאן דקדיש בביאה[22], ולכן הוזקק לקדש בשטר)".

אבל, לכאורה, כ"ז הוא ע"ד הפלפול וההלכה, משא"כ פרש"י עה"ת שהוא ע"ד הפשט דוקא.

ולכן נראה, שאין כוונת רש"י ב„שטר אירוסין" לשטר שבו נתארסה, לקידושי שטר [ובפרט שבפשוטי המקראות וב־פרש"י עה"ת לא מצינו — גם לאחרי מתן תורה[23], וכש"כ לפני מ"ת — שהאשה מת־קדשת בשטר[24]] — אלא ל„שטר" במובנו הרגיל והפשוט (גם אצל „בן חמש ל־מקרא"): שטר הנכתב (רק) לרא' על איזה דבר, לזכרון דברים. וכן בענייננו, שהי' אצל יוסף שטר רא' על אירוסיו[25].

אבל גם לפירוש זה צ"ע, מדוע כתב יוסף שטר ראי' על האירוסין שלו, דבר שלא מצינו לו חבר במשך כל הדורות[26], וכ"ש וק"ו בזמן האבות והשבטים (וכנ"ל, דוחק לומר שכתב זה רק כדי שתהי' לו „ראי' ברורה לאביו יעקב" שנשא אשה באירוסין)?

ג. ויובן כל זה בהקדים בירור כללי בענין אירוסין ונישואין לפני מ"ת:

דבר פשוט, גם לפי פשוטו של מקרא, שקיים אברהם אבינו כל התורה כולה עד שלא ניתנה, וכפרש"י[27] שקיים אפילו „גזרות (דרבנן) . . שניות לעריות כו' . . תורה שבעל פה הלכה למשה מסיני", וגבי יעקב כתב[28] „ותרי"ג מצות שמרתי", שמזה מובן שהוא הדבר בנוגע ליצחק (ומפורש בפרש"י[29] שקיים כו"כ מצות) —

---

21) משכיל לדוד בפרש"י.

22) קדושין יב, ב. וש"נ.

23) ורק בכסף — ראה פרש"י משפטים כא, ח־ט.

24) ע"ד ההלכה ראה קדושין (ה, א) הלימודים לקידושי שטר.

25) להעיר מספר השטרות לר"י ברצלוני (ע' 10): „ואשכחן בנוסח עתיקי בקצת חיבור השטרות דכתב בהו הכי שטר אירוסין וזהו טופס זכרון עדות שהי' בפנינו איך פלוני בר פלוני אמר לפנינו כו' שקבלתי עלי . . למיכתב לה בכתובתה בשעת נשואין כו'", ומביא שם עוד נוסח של „ספר אירוסין" — ומוכח שהיו שם רק לרא'. ובס' השטרות שם מסיק „ולעניות דעתין האי נוסחא דהאי שטרא לא מקרי אירוסין . . שטר אירוסין . . הוא שאמרו עליו . . חכמי המשנה . . האשה נקנית . . בשטר". ע"ש.

ולהעיר מקידושין (ט, ב) דמפרש „שטרי אירו־סין" היינו „שטרי פסיקתא", „התנאים שביניהם וממון שפוסקין זה לזה" (רש"י שם), שהוא שטר רא'.

26) אבל להעיר מס' השטרות שבהערה שלפנ"ז.

27) תולדות כו, ה (מב"ר פס"ד, ד. וש"נ).

28) וישלח לב, ה.

29) תולדות כו, יב. כז, ג. ט.

ומ״מ לא נתפרש (בפשש״מ) שקידשו נשותיהם לפני שנשאו אותן; ואדרבה — מפשטות לשון הכתובים גבי יצחק[30], „ויביאה יצחק האהלה שרה אמו ויקח את רבקה ותהי לו לאשה״, משמע, שלא היו קידושין לפני כן, אלא הכניסה תיכף לביתו.

[בדרז״ל מצינו אמנם שיצחק קידש את רבקה, אם ע״י הכלי כסף וכלי זהב שנתן אליעזר לרבקה[31], או כשבאה ל־ביתו[32] — אבל כ״ז לא הובא כלל ב־פרש״י על התורה].

וכן מצינו ביעקב, דכאשר הכניס לבן את לאה ליעקב במקום רחל ויבוא אלי׳, היתה טענת יעקב רק „למה רימיתני״[33], אבל לא ערער על נישואין כאלו בלי קידושין[34].

ומכיון שפשטות המקראות מורה שלא היו אירוסין לפני הנישואין אצל האבות — את״ל שס״ל לרש״י שאינו כן, אלא שקידשו נשותיהן לפני הנישואין, הו״ל לכתוב כן בפירוש.

ד. ויש לומר הביאור בזה:

בנוגע לאופן הנישואין לפני מ״ת כתב הרמב״ם בריש הל׳ אישות „קודם מ״ת הי׳ אדם פוגע אשה בשוק אם רצה הוא והיא . . מכניסה לתוך ביתו ובועלה בינו לבין עצמו ותהי׳ לו לאשה״, וממשיך: כיון שנתנה תורה נצטוו ישראל שאם ירצה האיש לישא אשה יקנה אותה תחלה בפני עדים ואחר כך תהי׳ לו ל־אשה שנאמר[35] כי יקח איש אשה . . וליקוחין אלו הן הנקראין קידושין או אירוסין בכל מקום . . וכיון שנקנית האשה ונעשית מקודשת אע״פ שלא נבעלה ולא נכנסה לבית בעלה הרי היא אשת איש והבא עלי׳ חוץ מבעלה חייב מיתת ב״ד.

ויש לומר, שזה שלפני מ״ת לא היו קיימים „ליקוחין אלו . . הנקראין קידו־שין או אירוסין״ אינו (רק) מפני שעדיין לא נצטוו ע״ז, אלא משום שלפני הדיבור אין כל ענין „ליקוחין״ הללו. שהרי ענין „אשת איש״ (בפשטות) אינו שהאשה קנוי׳ לבעל כחפץ הנקנה לאדם, אלא שהאיש ואשה חיים ביחד, ע״ד לשון הכתוב[36] „ודבק באשתו״. ולכן, לולא ציווי ותוקף התורה, אין מקום לומר שיש „ליקוחין״ שבכחם לפעול קשר שיחול על האשה שם „אשת איש״ כאשר עדיין „לא נבעלה ולא נכנסה (אפילו) לבית בעלה״. ואין זה אלא חידוש התורה, שהאדם קונה „אותה תחלה . . ואחר כך תהי׳ לו לאשה״, היינו שהתורה חידשה לא רק את החיוב, שהאדם צריך לקדש את האשה תחלה,

30) ח״ש כד, סז.

31) ראה מדרש לקח טוב ח״ש כד, נג. וראה מדרש הגדול ומדרש אגדה שם כד, כב. חזקוני שם כד, נג. וראה מס׳ כלה בתחלתה: כלה רבתי פ״א „ברכת חתנים״. תוד״ה שנאמר — כתובות ז, ב. ועוד. — אבל בפרש״י (ח״ש כד, נז) מפורש שגם לאח״ז היתה פנוי׳. וראה לקו״ש חט״ו ע׳ 168 הערה 33.

32) פענח רזא שם כד, סז. וראה מאמרי אדמו״ר האמצעי ח״ש (ע׳ ריט ואילך, רכז ואילך).

33) ויצא כט, כה.

34) ע״ד ההלכה — ראה חדא״ג מהרש״א סנהדרין (יט, ב) ד„רחל נתקדשה מן הדין בשכר שבע שנים כמ״ש (ויצא כט, כא) הבה לי [את] אשתי דהיינו שנתקדשה לו כבר והיא אשתו״, ולאה נת־קדשה בביאה („ולא ה״ל קדושי לאה קדושי טעות דיעקב ודאי לא הי׳ עושה בעילתו בעילת זנות״).

אבל ע״ד הפשט צ״ע: בנוגע לרחל, מש״נ „הבה את אשתי״ בפשטות היינו המיועדת להיות אשתי; ובנוגע ללאה — כיון שכוונת יעקב היתה לרחל, הרי זה קידושי טעות, דע״ד הפשט לא עלתה ע״ד יעקב שלבן ירמה אותו לאחרי שפירש „ברחל בתך הק־קטנה״.

35) תצא כד, א.

36) בראשית ב, כד.

אלא גם עצם האפשריות לקנות אשה (לפני נישואי' בפועל), שרק ציווי התורה הוא הוא המהווה מציאות („ליקוחין") כזו[37].

ויש לומר, שגם ע"פ פשוטו של מקרא כן הוא – דאף שענין זה לא הובא ב־פירוש רש"י על התורה*[37] (היינו – בלי־מוד ע"ד הפשט), וכבר נת' כמ"פ שאין פירושי רש"י על התורה מוכרחים להת־אים עם המבואר בחלק ההלכה שבתורה, כי רש"י לא בא בפירושו אלא לפרש פשוטו של מקרא[38] – הרי ענין זה (ב־נוגע לגדר אירוסין) הוא מילתא שב־סברא (גם בדרך הלימוד ע"ד הפשט).

ומה שכתב רש"י עה"פ[39] (אצל לוט) „חתניו לוקחי בנותיו" – „חתניו, שתי בנות נשואות כו': לוקחי בנותיו, שאותן שבבית ארוסות להם", הרי להדיא שהי' גדר „ארוסה" גם לפני מ"ת (ואפילו אצל לוט) – ברור שאין הכוונה בזה לדין ארוסה שלאחר מ"ת (שבלאה"כ תמוה לומר שאנשי סדום „לוקחי בנותיו" של לוט התנהגו ע"פ דין תורה!), אלא ה־כוונה לשידוכין. דפשיטא שגם לפני מ"ת הי' ענין השידוכין וזמן הכנה לפני הני־שואין, וע"ד מה שמצינו אצל רבקה[40], שאמה ואחי' ביקשו שינתן לה „זמן י"ב חדש לפרנס את עצמה בתכשיטים" – אבל אין בכח שידוכין אלו לפעול חלות ענין חדש, „אשת איש" על האשה.

וזהו הטעם שלא מצינו שהאבות (וה־שבטים) קידשו את נשותיהם לפני הני־שואין[41] – כי זה שקיימו האבות את כל התורה כולה עד שלא ניתנה, היינו ב־מצות כאלו שגם לפני מתן תורה יתכן קיומן באופן ע"ד לאחר מ"ת, אלא ש־עדיין לא נצטוו על עשייתן; משא"כ מצות שכל גדר קיומן נתהווה רק על ידי הציווי – אין מתאים לומר שקיימו אותן לפני מ"ת. והוא הדבר בנדון קידו־שי אשה, מכיון שכל גדר הקידושין נת־חדש ע"י ציווי התורה, לא שייך שקיימו זה לפני מ"ת[42].

ה. ע"פ הנ"ל יש לבאר תוכן החידוש שמצינו אצל יוסף, שכתב „שטר אירו־סין":

על פי האמור לעיל מובן ש„אירוסין" כאן פירושו „שידוכין", ו„שטר אירוסין" היינו שטר של ראי' שנתקשר בשידוך. והטעם לזה שהי' בידו שטר לראי' על שידוכין הוא משום שרצה להחמיר ע"ע ולהתנהג כפי האפשרי שיהי' אצלו עכ"פ מעין הקידושין שלאחרי מ"ת. ולכן כתב „שטר אירוסין" – שלא זו בלבד (שנישו־איו לא היו באופן של „אדם פוגע אשה בשוק . . מכניסה (תיכף) לתוך ביתו כו'", כ"א) שהיו אצלו אירוסין, היינו שידוכין

---

37) ראה רש"י סנהדרין נז, ב ד"בעולת בעל יש להם דכתיב (וירא כ, ג) והיא בעולת בעל ולא כתיב והיא אשת איש אלמא הנך מת משום בעילתו של בעל ולא מפני קידושין וחופתו".

*37) וראה רש"י קדושים כ, י: למדנו שאין קידושין לעו"כ.

38) רש"י בפירושו כמ"פ (בראשית ג, ח. שם, כד. ועוד).

39) וירא יט, יד.

40) פרש"י ח"ש כד, נה.

41) וראה בית האוצר (להר"י ענגל) כלל א אות יז.

42) בצפע"נ עה"ת שמות (ב, א) דעמרם „הוסיף דין של נישואין, ב"ב דף קכא, ועמ"ש הרמב"ם בה' מלכים (פ"ט ה"א) דעמרם הוסיף דינים ומצות".

אבל מזה שרש"י בפירושו עה"ת (שמות שם) כ' „פרוש הי' ממנה כו' והחזירה ועשה בה לקוחין שניים" ולא כבגמ' סוטה (יב, א) „עמד וגירש את אשתו . . עמד והחזיר את אשתו" (ועד"ז בכ"מ. וראה גם מכילתא דרשב"י (פ' שמות) „גירש את אשתו . . עשה בה קדושין") – משמע קצת שלא היו גדר קידושין (דלאחר מ"ת). ואכ"מ.

כו' וזמן הכנה להנישואין [שבזה לחוד אין חידוש, דודאי גם אצל האבות הי' כן[43] (ואפילו אצל בנות לוט), וכנ"ל] — אלא עוד זאת, שכתב אירוסין אלו בשטר, שיהי' לראי' שכן עשה, שבזה ניתן תוקף מיוחד בהתחייבות השידוכין שלו, שלא יוכלו להתחרט ממנה, ע"ד ומעין האירוסין שלאחרי מ"ת, שפועלים ומהווים ענין „אשת איש".

וכמובן בפשטות: בפעולה שאינה בת קיימא, אין תועלת בכתיבת שטר לראי' בעתיד על פעולה זו; ורק בפעולה בת קיימא כותבים שטר לראי', כדי שלא יוכלו להכחישה בעתיד. וכן בענייננו: כדי לתת תוקף לאירוסין שלו [שמצד עצמם הרי (לפני מ"ת) אין להם תוקף כנ"ל] — כתב יוסף את אירוסיו בשטר, לראי' שאירס את אשתו[44].

ויש לומר הטעם שרק ביוסף מצינו הידור זה — כי כיון שהי' במצרים, שהמצריים הם „שטופי זימה"[45] (ובפרט לאחרי המאורע עם אשת פוטיפר), היתה צריכה להיות זהירות מיוחדת ותוספת חומרא וקדושה בעניני אישות, ולכך הוסיף בנישואיו שיהי' עכ"פ מעין האירוסין שלאחר מ"ת, שתיכף, בזמן ההכנה לנישואין, נעשית האשה מיוחדת לאיש זה וכו'.

וע"פ זה יש לומר, שזה הי' המכוון בדברי יעקב „מהיכן יצאו אלו": אין הכוונה ב„יצאו" — נולדו, לחשוש שנולדו מנשואין שלא כהוגן, אלא זהו ביטוי של תמי': „מהיכן יצאו כו'" — מאיזה טעם וסיבה יצאו מהיות ראויים לברכה: ובפשטות: כיון שנולדו בארץ של „שטופי זימה", חשש שמא זה גרם שלא יהיו ראויים לברכה.

ומעתה יובן גם תוכן מענה יוסף על תמיהת יעקב („מהיכן יצאו אלו שאינן ראויין לברכה") — „בני הם אשר נתן לי אלקים בזה", בניו (לא רק כפשוטו, אלא „אשר נתן לי אלקים בזה", שהם בני נישואין כאלו שהיו בתכלית השלימות, אפילו לגבי הנהגת האבות עצמם — ולראי' על זה „הראה לו שטר אירוסין".

ו. ויש לומר, שעד"ז היא כוונת רש"י ב„שטר כתובה" — ובהקדם מה שיש לדייק בלשון רש"י „ושטר כתובה" — דלכאורה תיבת „ושטר" מיותרת, והי' מספיק לכתוב „(שטר אירוסין ו)כתובה" (כפי שנק' בכל מקום, וגם בפרש"י לעיל)[46].

והביאור:

ענין הכתובה מצינו כבר לפנ"ז ואפי'

---

43) להעיר דרב מנגיד על דמקדש בלא שידוכי (קידושין יב, ב. וש"נ. ולהעיר ממדרש לקח טוב שבהערה 31). — וצע"ק מרמב"ם הנ"ל (רס"ד) שכן הי' מנהג כל העולם כולו לפני מ"ת!

44) וי"ל גם ע"ד ההלכה, שהוא ע"ד גדר עדים בקידושי אשה לאחר מ"ת, שמכיון שקידושין הוי חב לאחריני (ראה קידושין סה, ב. וראה חידושי הרשב"א שם), לכן צריך שהקידושין גופא ייעשו באופן הקיים ושייך גם (לאחרינא) לעלמא, וזהו רק כאשר ישנם עדים בשעת מעשה הקידושין*. ומעין זה י"ל שע"י כתיבת האירוסין (הקשר שביניהם) בשטר נעשה דבר הקיים ומפורסם גם לכו"ע. ואכ"מ.

45) פרש"י לך יב, יט. וירא כ, טו. וראה פרש"י בא יב, ל.

46) בפענח רזא כאן: פירש"י בשטר דילפינן לי' מזה ספר תולדות אדם (בראשית ה, א) לכן האי נמי מיירי בספר. ועד"ז במושב זקנים עה"ת („בשטר וקידושין"). ובמדרש הגדול „בכתובה וקידושין". ובכמה כת"י רש"י (שתח"י): שטר אירוסין וכתובה.

*) ולכן הם עדי קיום — ראה תומים ס"צ סקי"ד. ובארוכה צפע"נ כללי התוהמ"צ ע' עדות, עדי קידושין. וש"נ. לקו"ש חי"ט ע' 188 ואילך.

לו בנוגע לשכם, „הרבו עלי מאוד מהר — כתובה" (כנ"ל רס"ב), ומפורש בנוגע ליצחק ורבקה „שכך כתב לה יצחק ב־כתובתה ליטול שני גדיי עזים בכל יום"[47], וגם מפורש בפרש"י לעיל (כנ"ל) ד„נשים (סתם) בכתובה (ורק) פילגשים בלא כתובה".

אבל כתובה בכלל (שמצינו גם לפני מ"ת) היא רק ההתחייבות דהבעל על נתינת ממון וכל הצרכים לאשה, אבל אינה קשורה עם עצם הנישואין, ולכן אין הכרח שתהי' בכתב: משא"כ אחר מ"ת, הרי ענין הכתובה שייך לעצם ה־נישואין, וכמ"ש הרמב"ם[48] „מ"ע לישא אשה בכתובה וקידושין", וכן אסור לדור עם אשתו אם אבדה כתובתה[49].

וזהו דיוק לשון רש"י „שטר כתובה" — דכיון שיוסף השתדל שנישואיו יהיו מעין הנישואין שלאחרי מ"ת, לכן דייק שיהי' לו „שטר כתובה"[50].

ז. מיינה של תורה שבפירוש רש"י:

הטעם (הפנימי) לזה שלפני מ"ת לא הי' ענין של אירוסין וקידושין — הוא מפני שענין הקידושין (לאחרי מ"ת) אינו רק קנין בקשר לחיי אישות, אלא הוא ענין של קדושה, ובלשון הגמ'[51] בטעם שם „קידושין" — „דאסר לה אכולי עלמא כהקדש", שהאירוסין הם דוגמת הקדש[52], וכנוסח ברכת אירוסין „מקדש עמו ישראל על ידי חופה וקידושין". וארז"ל[53] „איש ואשה זכו שכינה שרוי' ביניהם", כי תכלית ענין הנישואין הוא שתהי' „שכינה שרוי' ביניהם".

ולכן עצם ענין הקידושין לא יתכן אלא לאחרי מ"ת, כי לפני מ"ת לא הי' שייך שתהי' השראת קדושה כזו בגש־מיות העולם, כי אין זה ביכלתו של אדם (נברא) להמשיך בכח עצמו קדושה עליו־נה כזו, וזה נעשה רק על ידי ציווי ה־תורה, שזוהי נתינת כח מהבורא ית' להמשיך קדושה עליונה זו בחיי איש ואשה.

אמנם מצד מעלתו של יוסף (גם לגבי האבות והשבטים) — כמבואר בכ"מ[54] — הי' ביכולתו להמשיך עכ"פ מעין קדושה זו גם לפני מ"ת. וע"ד משנ"ת במק"א[55] בדברי המדרש[56] „ששמר יוסף את השבת קודם שלא תינתן" — שקדושת השבת ב־עצמותה היא למעלה מגדר העולם, ו־מעלתו של יוסף היא, שגם קודם שניתנה קדושה זו למטה הי' מרגיש קדושה עליונה זו דשבת, שלמעלה מן הבריאה, וזוהי המעלה המיוחדת שבשמירת שבת

---

47) פרש"י תולדות כז, ט.

48) בהמצוות שבכותרת להל' אישות. ובמל"ת „שלא תבעל אשה בלא כתובה ובלא קידושין". ו־ראה השגות הרמב"ן (ועוד) לסהמ"צ מצות ל"ת שנה שהקשה על הרמב"ם שם. וראה בהנסמן בהערה 50.

49) רמב"ם הל' אישות פ"י ה"י. — ואף שזהו דין דרבנן (וראה שם ה"ז ובהגמי"י שם ס"ו), הרי קיימו האבות כל התורה כולה, גם גזירות דרבנן, כמו שמצינו באברהם (כנ"ל ריש ס"ג והערה 27).

50) או י"ל שהכוונה בשטר כתובה היא לה־חיובים דשארה כסותה ועונתה, ע"ד מ"ש בביאורי הגר"א אה"ע סכ"ו סק"ז בסופו.

51) קדושין ב, ריש ע"ב.

52) וראה תוד"ה דאסר לה שם. וראה שם ז, א „ונפשטו לה קידושי בכולה מי לא תניא האומר רגלה של זו עולה כו'" וברש"י ותוס' שם. ועוד.

53) סוטה יז, א.

54) ראה לעיל ע' 225 ואילך. לקו"ש שבהערה הבאה. וש"נ.

55) לקו"ש ח"כ ע' 204 ואילך.

56) ב"ר פצ"ב, ד. וש"נ. במדב"ר פי"ד, ב (בסופו).

של יוסף „קודם שלא תינתן" — שב־שמירת שבת שלו היתה נרגשת קדושת שבת העליונה.

וזהו גם הטעם (ע"פ פנימיות הענינים) שאצל יוסף הי' „שטר אירוסין" — להורות, שהאירוסין והקידושין שלו היו באופן שהמשיך את הקדושה שבענין האירוסין (עד כמה שהי' אפשר קודם מ"ת) למטה בגשמיות העולם, בדיו על הקלף — „שטר אירוסין"[57].

(משיחות ש"פ ויחי וש"פ שמות תשמ"ז)

---

57) ראה כתר שם טוב בתחלתו (בהוצאת קה"ת — סי' יו"ד), לקו"ת בשלח (א, רע"ג) ובכ"מ — ש„האשה נקנית . . בשטר" היינו „אותיות התורה". ולהעיר מפרש"י תשא (לד, א) דהלוחות הם כמו כתובה.